

Discursos institucionals

Intervenció del president de l'Institut d'Estudis Catalans en la sessió inaugural del curs 2003-2004 de la Universitat Rovira i Virgili, el 19 de setembre de 2003

Quan vaig acceptar, il·lusionat, l'amable oferiment que em formulà el rector Arola de dictar la lliçó inaugural del curs 2003-2004 de la Universitat Rovira i Virgili poc podia sospitar que ho hauria de fer en unes circumstàncies que —com sabeu— per a mi no són precisament joioses. Malgrat tot, no he volgut renunciar a l'honor que m'heu dispensat. De la meua passada responsabilitat en el món de l'ensenyament, poques coses puc recordar amb més satisfacció —tot i els errors indubtablement comesos— que l'expansió del mapa universitari de Catalunya i, dintre d'aquest fet, la transformació en una universitat autònoma dels estudis superiors que ja existien a Tarragona i a Reus. En els pocs anys transcorreguts des de la seva creació, la Universitat Rovira i Virgili s'ha convertit en una institució prestigiosa, tant per la seva tasca docent com especialment per la recerca que porta a terme, ben superior, en certs aspectes, al que se'n podria esperar. Us felicito molt cordialment, us en dono les gràcies i no cal dir que em sento molt satisfet d'haver contribuït en part a la creació d'aquesta Universitat a les contrades on em sento tan lligat.

A l'hora d'escollir un tema per a aquesta dissertació, la meua dedicació actual a una institució tan important en el nostre món cultural i científic i, altrament, tan poc coneguda —encara que costi de creure— com és l'Institut d'Estudis Catalans em va fer decidir a ocupar-me d'aquesta institució singular.

De fet, penso que l'IEC és un gran desconegut. Al meu entendre, ni la societat, ni els mitjans de comunicació, ni la classe política el coneixen prou bé. En general, l'Institut, quan és conegut, s'etiqueta com a «acadèmia de la llengua» i certament ho és. Però és molt més que això. El juny de 1907, Enric Prat de la Riba —artífex de la plasmació política de la Renaixença—, en tant que president de la Diputació de Barcelona, procedí a crear un nou centre que «podrà anomenar-se Institut d'Estudis Catalans» per tal de vetllar «pel restabliment i organització de tot el que es refereix a la cultura genuïnament catalana». Així, doncs, en la seva etapa inicial, la nova entitat fou un centre d'estudis històrics, en el sentit més ampli de l'expressió, format per vuit personalitats, sota la presidència d'Antoni Rubió i Lluch, eminent historiador, amb Josep

Pijoan com a secretari. Quatre anys més tard el mateix Prat decideix ampliar el camp d'activitat de l'Institut i crea dues seccions més: la Filològica —on s'incorporen, per exemple, Guimerà, Maragall, Carner i D'Ors— i la de Ciències —amb personalitats tan destacades com Pi i Sunyer, Turró i Terradas, entre d'altres. Així, l'Institut es converteix en una confederació de tres entitats acadèmiques que, per expressa voluntat del seu fundador, no reben el nom de *Acadèmia* perquè no vol que siguin simplement una reunió de figures prestigioses per la labor realitzada, sinó veritables centres d'estudi i recerca.

Cal remarcar també que durant una llarga etapa l'IEC, creat en certa manera tot prenent com a model l'Institut de França, fou de fet una part orgànica de la Diputació —i, més tard, de la Mancomunitat—, tot i que Prat va procurar mantenir un cert equilibri polític en la composició d'un organisme que, en les seves sessions plenàries, era presidit per ell mateix.

Queda clar, doncs, que l'Institut ha estat interdisciplinari des del seu inici. Tal com he dit en començar, tenir cura de la llengua no era l'única de les seves missions. I voldria destacar també que, des de bon començament, en formaven part estudiosos de més enllà dels límits de la Catalunya estricta. El seu primer president, Antoni Rubió i Lluch, ja assenyalà que la tasca de l'Institut s'ha-

via d'estendre «per totes les terres on la nostra llengua és parlada i coneguda».

I més enllà, encara, d'aquests amplis límits culturals i idiomàtics, l'Institut, des del seu inici, mantingué relacions amb diverses institucions i, a partir de 1923, s'incorpora a la Unió Acadèmica Internacional.

En la ja llarga història de l'Institut no hi han mancat problemes. Alguns, prou importants, provocats per discrepàncies i fins i tot greus conflictes entre els seus membres. La marxa de Pijoan, la destitució d'Eugeni d'Ors o les discussions entre Fabra i Alcover que acabaren amb el retorn a Mallorca de la cèlebre calaixera i amb la difícil i progressiva acceptació de la normativa fabriana, en són una bona mostra. Però, evidentment, els problemes més greus han estat de causa exògena com a conseqüència dels avatars polítics del nostre país.

La primera sotragada fou a causa de la dictadura de Primo de Rivera. L'Institut no fou oficialment dissolt però li foren retirades totes les subvencions oficials. Malgrat tot, l'IEC pogué seguir la seva activitat gràcies a les aportacions de patricis com Francesc Cambó i Rafael Patxot. Amb el restabliment de la Generalitat, l'any 1931, l'IEC recuperà el seu reconeixement oficial i un ajut econòmic més substancial. A més, el seu lligam amb l'Administració esdevingué molt més lax, les seves sessions plenàries ja no foren presidides per cap càrrec polític i pro-

gressivament passà a ésser una corporació acadèmica completament autònoma. El funcionament de les tres seccions requeria un espai més ampli, i per això la Generalitat i l'Ajuntament li cediren la Casa de Convalescència com a seu definitiva —tot i que el trasllat no es produí fins anys més tard—, al mateix temps que s'acordava la instal·lació a l'antic Hospital de la Santa Creu de la Biblioteca de Catalunya, una de les seves realitzacions més importants. Malauradament, aquest període de normalitat no havia de durar gaire. El triomf de la sublevació militar iniciada el 1936 implicà l'anorreament de totes les institucions catalanes i, com tantes altres coses, l'IEC deixà d'existir, oficialment.

De manera clandestina, alguns membres reiniciaren una certa activitat a partir de 1942. Puig i Cadafalch oferí el seu domicili per a les reunions i amb Eduard Fontserè i Carles Riba, entre d'altres, procediren a nomenar nous membres i, a la mort del secretari general Ramon d'Alòs-Moner, Ramon Aramon ocupà aquest càrrec. Així, l'Institut pogué subsistir gràcies a l'esforç inesgotable d'unes quantes persones —molt especialment d'Aramon— i també gràcies al suport econòmic de membres destacats de la societat civil que, amb aquesta finalitat, constituïren una entitat anomenada Benèfica Minerva. A partir de 1947, l'IEC pogué reemprendre la seva tasca visible: es reiniciaren les publicacions, es

pogueren instal·lar les oficines en un pis de la Gran Via fins que l'any 1962 —passats ja de la perillosa clandestinitat a una tolerància relativa— l'IEC fou acollit a la seu d'Òmnium Cultural.

L'Institut ha experimentat des d'aleshores un creixement constant en tots els ordres. L'any 1968 fou creada una nova Secció, la de Filosofia i Ciències Socials, i vint anys més tard, la Secció de Ciències fou desdoblada en Ciències Biològiques i Ciències i Tecnologia. Així mateix, el nombre de membres numeraris, limitat durant molts anys a set per secció ha estat successivament ampliat fins a vint-i-vuit. Actualment, l'Institut està format, doncs, per cinc seccions: la Secció Històrico-Arqueològica, la Secció de Ciències Biològiques, la Secció de Ciències i Tecnologia, la Secció Filològica i la Secció de Filosofia i Ciències Socials.

Des d'un punt de vista administratiu, l'IEC és de fet una unitat transes-tatal (Espanya, França, Andorra i Itàlia) que a més de comptar amb el reconeixement i l'ajut de la Generalitat de Catalunya ha estat reconegut pel Govern de l'Estat espanyol (Decret 3118/1976, de 26 de novembre) com a autoritat en totes les terres de llengua i cultura catalanes. La Universitat de Perpinyà, per mitjà dels acords entre França i Espanya, reconeix l'Institut com a autoritat acadèmica territorial per al domini català situat a l'Estat francès. També mantenim excel·lents relacions amb el Govern d'An-

dorra —el president del qual ens honorarà amb la seva presència a la sessió d'inauguració de curs el proper dilluns— i, fins ara, amb el de les Illes Balears. I no cal dir que desitjaríem que aquestes relacions s'estenguessin a les administracions de la resta de territoris on la nostra llengua i la nostra cultura continuen ben vives.

Fa ja un quart de segle que l'IEC ha recuperat la seva seu principal a l'antiga Casa de Convalescència de l'Hospital de la Santa Creu. Una profunda restauració realitzada els darrers temps ha permès de condicionar els locals de manera plenament satisfactòria.

El pressupost ordinari de l'IEC, que s'apropa als sis milions d'euros anuals, és nodrit fonamentalment de subvencions genèriques o específiques de les administracions. La major part d'aquestes subvencions (aproximadament un 70 %) procedeixen de diversos departaments de la Generalitat. La resta l'aporten d'altres organismes com són les diputacions catalanes, determinades entitats privades i els ministeris de Ciència i Tecnologia i de Cultura. Malauradament, la subvenció d'aquest darrer Ministeri —que els anys 2000 i 2001 havia estat de 120 MPTA (721.214,53 euros)— fou reduïda l'any 2002 a 75 MPTA (450.759,08 euros), i aquesta reducció s'ha mantingut per al present exercici, fet que, òbviament, entorpeix la marxa de les nostres activitats.

Aquesta àmplia estructura que conforma ara l'IEC ens permet acomplir un gran nombre de comeses que, evidentment, és impossible enumerar en el temps forçosament limitat de què disposo.

Bona prova d'aquestes activitats són les nombroses publicacions que realitza cada any l'IEC i les seves societats filials. En el darrer curs, per exemple, s'han publicat cinquanta-vuit llibres i trenta-un números de publicacions periòdiques.

De tota manera, voldria ara fer una síntesi d'allò que fem. Dividiré aquesta exposició en dues parts: les accions en defensa de la llengua i les altres activitats.

El primer capítol és, no cal dir-ho, el més conegut. Defensar l'ús de la llengua, establir-ne la normativa i estar amants a les adaptacions que hi imposa el ràpid progrés de la societat actual han estat i continuen sent les nostres tasques prioritàries, el pes de les quals recau especialment en la Secció Filològica, amb la col·laboració activa dels especialistes de totes les altres seccions. L'elaboració i la ulterior publicació del *Diccionari* de l'IEC l'any 1995 n'ha estat una fita important que serà completada de manera immediata amb l'aparició d'una segona edició i amb la publicació d'una gramàtica normativa que ha exigut una tasca molt important.

Voldria també destacar, dintre d'aquest capítol, la preparació del *Dic-*

cionari del català contemporani i, molt especialment, l'aparició del primer volum de l'*Atlas lingüístic del domini català* (guardonat l'any passat amb el Premi Nacional de Patrimoni Cultural), que constarà de nou volums i apareixerà a raó d'un cada any. També ha estat una fita important el procés d'informatització del *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll.

Però, a més d'aquestes realitzacions, voldria comentar breument dos importants problemes que —en el camp de la llengua— preocupen especialment la nostra institució. Em refereixo a l'ús de la llengua i als atemptats a la unitat lingüística del català. L'Institut, tal com va expressar en una resolució del mes d'abril de 2002, reclama, amb tota justícia, que el català esdevingui oficial en el si de la Unió Europea. Malauradament, les coses no van per aquest camí. Una tímida proposta en aquest sentit acaba de ser rebutjada pel Parlament europeu. No hem de perdre l'esperança, però. I caldrà seguir maldant fins que —gràcies a una nova correlació de forces polítiques— aconseguim la reparació d'aquest menyspreu.

L'ús social del català entre nosaltres també planteja neguits significatius. El tema ha tingut recentment —com vostès saben— una important repercussió mediàtica. Han aparegut nombrosos articles d'opinió i s'han donat a conèixer els resultats de diverses enquestes amb

resultats que apunten —en especial, a l'àrea metropolitana de Barcelona— cap a una disminució d'aquest ús. Amb tot, els resultats no són coincidents en tots els casos i la credibilitat d'algunes opinions i estudis pot ser posada en dubte. En aquestes circumstàncies, el Consell Permanent de l'IEC ha decidit emprendre dues actuacions. La primera és crear una comissió *ad hoc* que en el termini de mig any elabori un document que valori críticament l'estat de la qüestió i proposi eventualment mesures a prendre per a combatre eficaçment aquesta suposada pèrdua en la utilització del català en els nivells més diversos.

La segona decisió ha estat la d'elaborar un projecte que permeti el funcionament d'una xarxa de diversos observatoris —territorials o sectorials— que controlin de manera permanent i científica l'evolució de l'ús de la llengua. Aquesta és, òbviament, una tasca a mitjà o a llarg termini que es durà a terme amb la imprescindible col·laboració de les administracions públiques i altres entitats que hi volen col·laborar.

Pel que fa als perills —reals o ficticis— que pugui córrer la unitat de la llengua, cal reconèixer que en un determinat territori, concretament al País Valencià, determinades forces polítiques han sustentat un criteri diferenciador entre *valencià* i *català*, que —a parer dels filòlegs de tot el món— són dos termes que designen una mateixa llengua. Val a dir

que els filòlegs de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana coincideixen també amb aquest criteri unitari, però és ben cert que des d'un punt de vista polític s'han pres determinades mesures (per exemple, la no-homologació del títol de filologia catalana amb el de filologia valenciana o l'exclusió dels autors de la Catalunya estricta o de les Illes en els llistats de lectures recomanades als escolars) que fan témer que s'iniciï un procés de progressiva segregació lingüística, sobretot si prospera la iniciativa de dictar normatives diferenciadores. És evident que una llengua exigeix una normativa única, tan àmplia com ho requereixi la riquesa de les seves varietats, però, en tot cas, plenament congruent amb l'estabilitat per qui té l'autoritat científica i històrica de fer-ho.

Però, tal com he dit abans, l'activitat i les preocupacions de l'IEC no es limiten als aspectes filològics. Sigui conjuntament o per mitjà de les altres quatre seccions i altres centres de recerca, l'IEC du a terme un ampli ventall d'activitats.

Entre les que realitza la Secció Històrico-Arqueològica, destaquen les dedicades a la Catalunya carolíngia, la publicació d'una sèrie de volums del *Corpus Vitrearum Medii Aevi*, els estudis arqueològics que es duen a terme a Serinyà i a Guissona i el Centre d'Art Romànic Català (ARCAT).

La Secció de Ciències Biològiques s'ocupa, entre altres temes, de la flora i la

cartografia de les plantes vasculars, de la biodiversitat micològica o del desenvolupament de la biologia de la conservació, i ha posat en marxa el Centre Català de Nutrició.

La Secció de Ciències i Tecnologia treballa en la física de les radiacions, la física matemàtica i el Servei d'Arxius de Ciència.

I la Secció de Filosofia i Ciències Socials s'ocupa, entre altres temes, de l'ús del català en els mitjans de comunicació, de la història de la filosofia i la pedagogia catalanes al llarg dels segles XIX i XX i de la col·lecció de textos catalans antics.

El Centre de Recerca Matemàtica, creat per l'IEC i convertit ara en un consorci amb el DURSI, és un dels més importants d'Europa de la seva especialitat.

I, finalment, el Laboratori d'Estudis Geofísics Eduard Fontserè es dedica a l'estudi de la sismicitat.

L'Equip de Govern que ara dirigeix l'Institut entén que, a més de la seva activitat com a acadèmia de la llengua, com a institut de catalanística i com a centre d'estudi i recerca en les àrees més diverses, la nostra institució hauria de tenir més protagonisme com a assessor dels poders públics i com a promotor i coordinador d'estudis i investigacions. Crec que tenim els mitjans humans per a fer-ho i que cal posar-los eficaçment al servei del país. Per això m'atreveixo a reclamar que, per part de les administracions, se'ns encarreguin estudis i dictàmens so-

bre aquestes grans qüestions. La composició de la nostra entitat, integrada per estudiosos de camps ben diversos, procedents de totes les contrades de la nostra extensa àrea d'influència i, altrament, de sensibilitats polítiques ben diverses, bé que agermanats per sentiments democràtics i de defensa de la nostra identitat nacional, em permeten plantejar aquesta clara disponibilitat per a dur a bon port qualsevol tasca d'aquesta natura.

Per part nostra estem decidits, a partir d'ara, a plantejar-nos algunes d'aquestes qüestions. Ja hem parlat de les nostres iniciatives en el tema de la llengua. En aquest sentit, estem empenent accions transversals —és a dir, amb la intervenció coordinada de les diverses seccions— encaminades a la discussió i l'estudi sobre diversos temes de gran transcendència per al futur immediat del nostre poble i que poden incidir en el benestar de la nostra societat. Un d'aquests temes, per exemple, és el de la recerca. L'Institut ja s'ha pronunciat en altres ocasions sobre la seva importància i, en determinats aspectes, hi participa activament. Val a dir que, en els darrers temps en el nostre país, s'han emprès algunes accions altament positives. Però no és menys cert que encara estem molt per sota dels principals països europeus. Volem ser, per exemple, un dels quatre motors d'Europa i, paradoxalment, invertim només la meitat o una tercera part del que ho fan els veritables motors.

Creiem sincerament que no s'ha donat al tema de la recerca la decisiva importància que té per al nostre desenvolupament científic i econòmic i per al benestar de tots nosaltres. I opinem que ni el conjunt de la societat ni els mitjans de comunicació hi presten, en general, l'atenció que requereix. Per això estem preparant per aquest curs una sèrie de sessions acadèmiques amb la pretensió d'evidenciar la importància de la recerca i amb l'objectiu d'aconseguir un ampli ressò mediàtic i social que contribueixi a despertar l'atenció que mereix.

Tothom coincideix a afirmar que l'aigua és un dels béns més imprescindibles. La disponibilitat d'aigua és en general limitada, fet que obliga a una acurada gestió dels recursos hídrics. En aquest sentit, les seccions de Ciències Biològiques i de Ciències i Tecnologia han iniciat un estudi global del cicle de l'aigua que pretén arribar a conclusions —sense apriorismes polítics— sobre les millors mesures a prendre per a aconseguir una disponibilitat adequada d'un element tan essencial.

La nostra intenció, en la mesura que els nostres recursos materials ho permetin, és la de dur a terme estudis transversals sobre molts altres temes. A títol d'exemple, voldria assenyalar els canvis demogràfics —vegetatius i migratoris— que tanta importància tenen en la determinació de l'estructura de la nostra societat i de la piràmide d'edats; el proble-

ma de les mesures a prendre per a assegurar la sostenibilitat del model de societat actual; o bé els canvis eventualment necessaris en el sistema de l'ensenyament i de la formació.

Aquestes són, entre d'altres, les activitats principals de la nostra institució.

Voldria acabar aquesta exposició referint-me a la conveniència d'establir línies de col·laboració encara més àmplies entre l'IEC i la Universitat. De fet, una proporció molt elevada de membres de l'IEC som professors universitaris o ho hem estat. I destacats membres de l'IEC s'implicaren, ja a l'inici del segle xx, en la necessària transformació d'una Universitat que el propi Prat criticava tot dient: «La legislació ha fet de la Universitat espanyola un conglomerat d'oficines expendedoras de patents de monopoli per a l'exercici de determinades professions, amb un caràcter uniforme a tot el país, sense vida pròpia, sense individualitat ni caràcter.» La Universitat d'aquella època vivia totalment d'esquena a la cultura catalana.

Un gran nombre de personalitats que posteriorment formaren part de l'IEC participaren, a partir de 1903, en la creació i el manteniment dels Estudis Universitaris Catalans com una de les conseqüències del Primer Congrés Universitari Català, quan la Universitat de

Barcelona no va acceptar una obertura cap a la llengua i la cultura del país. Posteriorment, tal com indiquen Balcells i Pujol a *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, membres destacats de l'IEC (Valls i Taberner, Barnils, Bosch i Gimpera, Nicolau d'Olwer, Montoliu, Rubió i Balaguer i Pere Domingo) elaboraren ponències per al Segon Congrés Universitari Català (1918), presidit per August Pi i Sunyer. I quan, finalment es constituí la Universitat Autònoma l'any 1933, Pompeu Fabra fou nomenat president del Patronat en el qual figuraven també August Pi i Sunyer i Joaquim Balcells.

Afortunadament, ara la situació és completament diferent. El sistema universitari català està perfectament arrelat al país i la nostra llengua —tal com ha sabut defensar, entre d'altres, el rector Arola— hi ha trobat el lloc que li correspon. L'IEC no cal, afortunadament, que se'n preocupi. Però em sembla evident que Universitat i Institut són corporacions complementàries que, a més de les coincidències personals, haurien de col·laborar estretament en la defensa i promoció de la nostra cultura i de la nostra ciència. L'Equip que actualment dirigeix l'IEC pensa fer tota mena d'esforços per tal d'enfortir aquesta col·laboració que serà beneficiosa pel futur del nostre país.